

УДК 37.091.12:159.955

АЛЛА БАРБІНОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ – ЗАПОРУКА УСПІХУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізується поняття «критичне мислення», обґрунтовано психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення у педагогів. Розглянуто властивості критичного мислення. Визначено основні ознаки критичного мислення. Доведено, що формування критичного мислення в освітян – це багатогранний, системний та тривалий процес переходу від догматичного типу мислення до критичного типу мислення особистості педагога.

Ключові слова: мислення, критичне мислення, чинники критичного мислення, педагог, принципи критичного мислення, інтелектуальна гнучкість.

Особливе місце у реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку сучасного українського суспільства належить освіті, значення якої зростає у зв'язку з подоланням негативних наслідків минулого, орієнтацією на загальнолюдські цінності, демократизацію. Особливої актуальності набуває проблема компетентностей особистості педагога, здатного до самоактуалізації, творчого перетворення світу та соціально значущої діяльності. Якість формування особистості у навчальному закладі суттєво залежить від рівня компетентності професіонала, який забезпечує суб'єкт-суб'єкту взаємодію. У зв'язку з цим соціально-педагогічні проблеми формування критичного мислення у педагогів виходять сьогодні на рівень пріоритетних. За умов реформування змісту освіти, впровадження освітніх інновацій технологія критичного мислення набуває додаткової актуалізації. Тому правомірним є проблема підготовки педагогічних кадрів до її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичне мислення як вид розумової діяльності особистості виступає як психологічна, філософська, соціологічна та педагогічна проблема й викликає зацікавленість науковців протягом десятиліть.

Принципи та закономірності функціонування критичного мислення в контексті загальних розумових здібностей розглядали В. Біблер, М. Вертгеймер, Д. Вількеєв, Дж. Гілфорд, І. Ільєсов, З. Калмикова, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін. Значення критичності у структурі особистості висвітлювали Т. Бізенков, П. Блонський, Б. Теплов та ін. У психолого-педагогічній літературі є спроби вирізнити етапи формування критичного мислення студентів у роботах А. Тягло, Т. Воропай та Д. Шакирової. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що критичне мислення було переважно предметом досліджень учених-психологів. Поряд з тим, у педагогічній теорії не достатньо розроблено адекватних моделей і технологій, які спрямовані на формування критичного мислення та здатності вирішувати проблеми як складової професійної компетентності освітньої практики педагогів.

Мета статті: проаналізувати поняття «критичне мислення», обґрунтувати психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення у педагогів.

Виклад основного матеріалу. Словосполучення «критичне мислення» посіло своє місце у працях науковців не миттєво, йому передували дослідження процесів мислення, яке автори характеризували як «творче», «ефективне» і т.д. Як сталий термін, словосполучення «критичне мислення» почали активно застосовувати лише у 70 роках ХХ століття. Та дослідники цього поняття знаходять його коріння ще у роботах таких мислителів, як Платон, Аристотель, Фома Аквінський, Дж. Міль, Б. Рассел та К. Поппер.

Технологія «розвитку критичного мислення» розроблена американськими педагогами К. Мередіт, Д. Огл, Д. Стіл, Ч. Темпл. Вона являє собою цілісну систему, яка формує навички роботи з інформацією. Здатність критично мислити є досить цінним умінням для людини ХХІ століття, вимушеної практично безперервно перебувати під інформаційним тиском і численними спробами інформаційного маніпулювання свідомістю громадян, в комунікаційних контактах із іншими людьми тощо.

З боку науковців-педагогів критичне мислення, на відміну від психологів, далеко не одразу отримало належну увагу і підтримку. У другій половині ХХ століття педагогами Л. Кондратьєвою, Г. Липкіною, Ш. Амонашвілі з різних сторін розглядалася «критичність» як обов'язкова умова оцінки (самооцінки), контролю (самоконтролю) учнів та студентів.

Фундатор Інституту критичного мислення М. Липман характеризує критичне мислення як вміння, відповідальне мислення, що ґрунтується на критеріях, здатне до самокорекції та чутливе до контексту. І. Авершин і Т. Яковенко, вважають, що критичне мислення – це здатність усвідомлено оцінювати, міркувати, мислити, тобто проявляти людиною психічну, емоційну, пізнавальну активність, що повинна бути спрямована на вирішення конкретної проблеми (Авершин & Яковенко, 2009).

На думку О.Пометун, найважливішим аспектом критичного мислення є його відповідність вимогам демократизації освіти та суспільства. Воно є дієвим способом виховання демократичного менталітету громадян, як вчителів, так і учнів (Пометун & Пироженко, 2004).

На думку І. Мороченкової, властивостями критичного мислення, які дозволяють усвідомлювати його як особистісне досягнення індивіда, є: рефлексивність (уміння працювати не тільки зі знаннями, але й з власними способами отримання знань); прагматичність (уміння застосовувати отримані знання на практиці); суб'єктність («особистісність» одержуваного знання, присвоєння його людиною, убудованість у систему досвіду) (Мороченкова, 2005, с. 13).

Зважаючи на різноманітні трактування поняття «критичне мислення», загальний зміст їх зводиться до такого: критично мислити – значить усвідомлено оцінювати, міркувати, мислити, тобто проявляти людиною психічну, емоційну, пізнавальну активність, що повинна бути спрямована на вирішення конкретної проблеми.

Вивчивши авторитетні думки науковців щодо трактування поняття «критичне мислення», доходимо висновку, що в основі здатності особистості критично мислити є такі властивості:

- свобода та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);
- уміння критично опрацювати різноманітну інформацію, де остання є відправною, а не кінцевою точкою розвитку для вироблення власної зваженої думки;
- визначати важливі питання та проблеми, які потрібно вирішити;
- знаходити власне вирішення проблеми, використовувати переконливу аргументацію і підкріплювати її розумними доказами, брати на себе відповідальність;
- обмін власними думками з іншими, обговорювати, сперечатися, поглиблювати, або змінювати під ґрунтовними аргументами опонентів, свою позицію.

Необхідність розроблення теорії розвитку критичного мислення обумовлюється сукупністю трьох основних чинників: по-перше, відбувається інтелектуалізація праці, відповідно основна вимога ринку праці до людини – це уміння розв'язувати творчі задачі; по-друге, навчально-виховний процес має відповідати потребам дитини й виходити з них; по-третє, методика навчання має відповідати основним психолого-педагогічним закономірностям, а також закономірностям нейрофізіологічної діяльності мозку, що знаходяться в основі психічного розвитку (Терно, 2013, с. 302).

М. Ліпман започаткував практику навчання критичного мислення і пов'язував необхідність такого навчання із тим, що демократичне суспільство потребує розумних громадян, а не просто раціональних. М.Ліпман виділяє 6 ключових елементів критичного мислення:

- 1) уміння мислити, яке передбачає оволодіння певними прийомами, що розвивають апарат операцій мислення;
- 2) формулювання самостійних суджень, яке передбачає вміння продуктивного порівняння різних суджень і визначення альтернатив;
- 3) відповідальність, яка передбачає вміння доводити за допомогою переконливих аргументів власні думки, які будуть предметом подальшого розгляду іншими;
- 4) самокорекція, яка передбачає використання людиною критичного мислення як методу, зверненого на її власні судження з метою їх виправлення чи покращення;
- 5) вибір критеріїв, які бере до уваги критично мисляча людина з метою їх детального аналізу чи критики;
- 6) увага та чуйність до контексту передбачає розуміння загальних критеріїв у зв'язку із контекстом їх використання та розробку інших альтернативних критеріїв, що відповідають конкретній ситуації (Козира, 2017).

Варто зауважити, що будь-який тип мислення має свої конкретні характеристики, тобто ознаки, властиві саме цьому типу мислення. Серед основних ознак критичного мислення науковці (В. Болотов, М. Вейнстайн, Т. Воропай, Н. Кравченко, О. Тягло, Д. Халперн та інші) насамперед визначають такі: вміння виокремлювати та аналізувати різні ситуації, які виникають у реальному житті; пропонувати варіанти для розв'язання поставлених завдань, порівнювати, оцінювати, виявляти недоліки і переваги кожного з них, вибираючи оптимальний; приймати самостійні рішення та прогнозувати їхні наслідки; уміння збирати інформацію з різних джерел; аналізувати її щодо достовірності, точності, корисності для розв'язання поставленої проблеми; чітко і продумано викладати власні думки, аргументовано доводити свою точку зору, уважно ставлячись до чужої та враховуючи її; розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, виявляти і виправляти помилки в чужих розмірковуваннях та визнавати їх у своїх (Хачумян, 2005).

На сьогоднішній день технологія формування та розвитку критичного мислення вважається однією з інноваційних педагогічних технологій, що розвиває вміння ставити запитання, визначати проблеми та знаходити шляхи їх розв'язання, приймати належні та продумані рішення.

Формування критичного мислення в освітан – це багатоаспектний, системний та тривалий процес переходу від догматичного типу мислення до критичного типу мислення особистості педагога. Якісні характеристики здатності педагога критично мислити впливають на управління розумовою діяльністю учнів. Оволодіння основними принципами та операціями логічного мислення дозволяє педагогам виробити новий критичний стиль, який допомагає аналізувати проблеми в будь-якій сфері життя. Світовий досвід, накопичений за багатотисячолітнього існування людства, вимагає системного переосмислення моделей свого

розвитку – домінуючою стає інтелектуальна гнучкість та винахідливість фахівця у поєднанні з глибокою внутрішньою мотивацією. Тому метою розвитку критичного мислення для педагогів є здатність:

- брати за основу такі методи навчання, які би сприяли розвитку критичного мислення та самостійного навчання учнів як у рамках навчальної програми, так і в позашкільній діяльності;

- впроваджувати форми і методи, які допоможуть учням грамотно працювати з додатковими інформаційними джерелами;

- розвивати в учнів пізнавальну, особистісну, самоосвітню компетентності, критичне мислення, творчі здібності;

- виховувати прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації, самопізнання.

В основу критичного мислення покладені індивідуальні особливості мислення людини, а саме:

- самостійність мислення, яка характеризує вміння людини ставити нові проблеми, знаходити нові підходи до їх розв'язання, виявляти ініціативу в розв'язанні тих завдань, котрі постають у повсякденному житті;

- критичність мислення, яка виявляється у здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факту, виявляючи цінне та помилкове у них. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє свої рішення, зважає на всі аргументи, виявляючи тим самим самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність мислення великою мірою залежить від життєвого досвіду людини, багатства та глибини її знань;

- гнучкість мислення, яка виявляється у вмінні змінювати спосіб розв'язання проблеми, знаходити нові шляхи її розв'язання, бути вільним від шаблону в з'ясуванні питань, беручи при цьому до уваги конкретні обставини, за яких відбуваються ті чи інші явища, події;

- глибина мислення, яка виявляється у умінні проникати в сутність складних питань, розкривати причини явищ, приховані за нашаруванням неістотних проявів, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій та процесів;

- широта мислення, що виявляється в здатності охопити широке коло питань, у творчому мисленні в різних галузях знання та практики. Широта мислення є показником ерудованості особистості, її інтелектуальної різнобічності;

- послідовність мислення, яка виявляється в умінні дотримуватися логічної наступності при висловлюванні суджень, їх обґрунтуванні. Послідовним можна назвати мислення людини, яка точно дотримується теми міркування, не відхиляється від неї, не перестрибує з однієї думки на іншу, не підміняє предмет міркування. Для послідовного мислення характерне дотримання певних принципів розгляду питання, зрозумілості плану, відсутність протиріч і логічних помилок в аргументації думки, доказовість та об'єктивність у зроблених висновках;

- швидкість мислення як здатність оперативно розібратися в складній ситуації, швидко обдумати правильне рішення і прийняти його. Швидкість мислення залежить від знань, міри сформованості мисленне-вих навичок, досвіду у відповідній діяльності та рухливості нервових процесів.

Основними принципами, які формують основу критичного мислення, є принцип виявлення і оспорювання припущень, перевірка фактичної точності і логічної послідовності, розгляд контексту; вивчення альтернатив. Зважаючи на мету нашого дослідження, цей перелік доповнюємо іншими принципами, які на нашу думку, є важливими для формування критичного мислення у педагогів. Це принцип використання наявного педагогічного потенціалу; аксіологічний принцип; принцип емоційного інтелекту.

Принцип використання наявного педагогічного потенціалу передбачає комплекс особистих фахових досягнень педагога, що включає:

- інтелектуальний компонент* – обізнаність у технологіях здійснення певного виду освітньої діяльності, розуміння концептуальних та процесуальних особливостей;

- дієво-практичний компонент* – володіння набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм, які складають основу професійної майстерності; надбання власної педагогічної техніки, ті засоби і прийоми, що виробились в індивідуальній професійній діяльності і стали змістовими характеристиками особистого досвіду; навчально-методичний супровід викладання предмета, підготовлений власноруч, або авторські способи використання традиційного оснащення;

- емоційно-особистісний компонент* – способи пристосування своїх професійних можливостей до контингенту учнів, урахування їх індивідуальних запитів, особистий досвід спілкування з ними; характерні риси вдачі, що підсилюють дієвий вияв професійних умінь.

Функціональне призначення принципу використання наявного педагогічного потенціалу подвійне: застосовувати прийняті досвідом педагога структурні компоненти у нових педагогічних ситуаціях, шляхом їх доцільних модифікацій, актуальних на даний час; освоїти нові дидактичні складові, необхідні для реалізації ідей реформи, та ввести їх у особистий досвід учителя.

Аксіологічний принцип передбачає комплекс цінностей, які покладені в основу критичного мислення і є протилежними цінностям догматичного мислення. До них відносимо такі цінності як прагнення до розвитку, самоактуалізація, когнітивна гнучкість, сприймання проблеми як можливості самовдосконалення, визначення невдач як шанс для розвитку і самовдосконалення, визначення своїх сильних і слабких сторін.

Принцип емоційного інтелекту визначаємо як поєднання чотирьох здібностей, які освоюються в онтогенезі послідовно:

– сприйняття, ідентифікація емоцій (власних та інших людей) – здатність визначати свої і чужі емоції за фізичним станом, почуттями і думками, через твори мистецтва, мову, зовнішній вигляд і поведінку та ін.;

– управління власними емоціями та почуттями інших людей – рефлексивна регуляція емоцій, необхідна для емоційного та інтелектуального розвитку, яка допомагає залишатися відкритим до позитивних і негативних почуттів; викликати емоції або уникати їх залежно від їх інформативності;

– розуміння емоцій – здатність класифікувати емоції і розпізнавати зв'язки між словами і емоціями; інтерпретувати значення емоцій, що стосуються взаємовідносин; розуміти складні (амбівалентні) почуття, усвідомлювати переходи від однієї емоції до іншої.

Взяті разом принципи критичного мислення, вони дозволяють критично осмислити будь-яку інформацію, отриману із засобів масової інформації, мережі Інтернет, спілкування з колегами тощо, і зробити правильний вибір. Ажде критичне мислення завжди починається з постановки і усвідомлення проблеми, прагне до переконливої аргументації, і що найважливіше – є мисленням соціальним.

Інноваційна значущість критичного мислення педагога полягає у характері взаємовідносин всіх учасників навчально-виховного процесу. Педагог з критичним типом мислення на уроці створює особливу атмосферу взаємодовіри, взаємоповаги та успіху; використовує стилі спілкування і діяльності на основі партнерства та захоплення спільною творчою діяльністю; учитель не навчає, виховує та розвиває, а організовує їх діяльність і ненав'язливо, без категоричності та авторитарності співпрацює з учнями, навчаючись і самовдосконалюючись разом з ними.

Висновок. Сформовані навички критичного мислення у педагогів забезпечують прийняття найбільш оптимальних рішень у педагогічній діяльності, відкритість новим ідеям і знанням. Систематичне застосування системи методів та прийомів розвитку критичного мислення дозволяє педагогові створити додаткову мотивацію до навчання; вплинути на розвиток здібностей учнів; навчити дітей приймати самостійні рішення або працювати в складі команди; підвищити загальну активність учнів; створити якісне освітнє середовище з системним характером навчання та самонавчання; отримати стабільні результати якості знань учнів; відшукувати, аналізувати та застосовувати отриману з різноманітних джерел інформацію; зменшити кількість конфліктів. Отже, критичне мислення – це усвідомлений, самостійний, рефлексивний, цілеспрямований, обґрунтований, контрольований та самоорганізований процес. Результат такої діяльності – вміння самостійно мислити, розв'язувати життєві та професійні задачі. Критичне мислення зосереджує в собі і значну небезпеку при невмілому донесенні ідеї та методів критичного мислення, через це потребує детального дослідження.

Список використаних джерел

- Авершин, А.О., Яковенко, Т.В. (2009). Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Зб. наук. праць*, №24-25, 134–145.
- Козира, В.М. (2017). *Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів*. Тернопіль: ТОКІППО.
- Мороченкова, И. А. (2005). Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета. *Проблемы высшего и среднего образования*, 6, 12–18.
- Пометун, О., Пироженко, Л. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник*. К.: А.С.К.
- Терно, С. (2013). Критичне мислення – середньовічна відсталість? *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Вип. XXXVII, 301-306.
- Хачумян, Т. І. (2005). *Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій* (Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09) Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків.

References

- Avershyn, A.O., Yakovenko, T.V. (2009). Formuvannia krytychnoho myslennia u studentiv inzhenerno-pedahohichnykh VNZ. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: Zb. nauk. prats*, №24-25, 134–145.
- Kozyra, V.M. (2017). *Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia u navchalnomu protsesi: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv*. Ternopil: TOKIPPO.
- Morochenkova, Y. A. (2005). Problemy u puty formyrovanyia krytycheskoho myshleniya studentov unyversyteta. *Problemy vyssheho u sredneho obrazovanyia*, 6, 12–18.
- Pometun, O., Pyrozhenko, L. (2004). *Cuchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: naukovu-metodychnyi posibnyk*. K.: A.S.K.
- Terno, S. (2013). Krytychne myslennia – srednovichna vidstalist? *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho univertsytetu*. Vyp. XXXVII, 301-306.
- Khachumian, T. I. (2005). *Formuvannia krytychnoho myslennia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv zasobamy informatsiynykh tekhnolohii* (Dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09) Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody, Kharkiv.

BARBINOVA A.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

CRITICAL THINKING IS THE KEY TO THE SUCCESS OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article analyzes the concept of "critical thinking", substantiates the psychological and pedagogical principles of the development of critical thinking among teachers. Considered properties of critical thinking. Identified the main feature of critical thinking. It is established that on the basis of the ability of a person to think critically there are the following properties: freedom and independence (the ability to express an idea independently of others); the ability to critically process diverse information, where the latter is the starting point, and not the ultimate point of development for the development of own balanced thought; identify important issues and issues to be addressed; find the solution to the problem itself, use convincing arguments and support it with reasonable evidence, assume responsibility; exchange their own thoughts with others, discuss, argue, deepen, or modify their position based on strong arguments of the opponents.

The basis of critical thinking is the individual features of human thinking, namely: independence of thinking, critical thinking, flexibility of thinking, depth of thinking, breadth of thinking, consistency of thinking, speed of thinking. It is proved that the formation of critical thinking in educators - is a multidimensional, systematic and long process of transition from a dogmatic type of thinking to a critical type of thinking of the personality of the teacher.

Key words: thinking, critical thinking, factors of critical thinking, teacher, principles of critical thinking, intellectual flexibility

Стаття надійшла до редакції 14.09. 2018 р.

УДК 373.2.091.33-027.22:796:81

ХРИСТИНА БАРНА

ВІКТОРІЯ ІВАНОВА

ОКСАНА КАС'ЯНЕНКО

Мукачівський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ВПРАВ У КОРЕКЦІЇ ПРОСОДИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розглянуто вплив ігрових прав на корекцію просодичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку. Визначено поняття "просодика", "просодичний". Обґрунтовано необхідність використання під час корекційно-виховної роботи з дітьми з вадами мовлення, різні види ігор: дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри, для розвитку дрібної моторики. Доведено, що мовні ігри в логопедичній роботі сприяють: співдружності педагога з дитиною; активній увазі до мови; бажанню оволодіти тими чи іншими мовними навичками; руйнуванню старих і формуванню нових навичок мовлення; застосуванню нових мовних навичок у повсякденному житті.

Ключові слова: просодична сторона мовлення, діти дошкільного віку, ігрова діяльність, логопедичні ігри, мовленнєві порушення, корекційно-виховна робота

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан модернізації спеціальної освіти в Україні характеризується об'єднанням наукових пошуків і зусиль, посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей загального, психічного і мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, можливостей, здібностей, інтересів тощо. Це вимагає від спеціалістів усіх галузей супроводу дітей, пошуку нових ідей, методологій і технологій ефективної допомоги, підтримки та максимально можливого розвитку дитини для її успішного соціального й особистісного становлення. Порушення розвитку стає загальнозначущою проблемою суспільства з огляду на стрімке збільшення дітей з проблемами психологічного розвитку, спричиненого впливом негативних екологічних, соціально-економічних, демографічних та внутрішніх біологічних чинників, які ускладнюють або унеможливають їх соціально-психологічну адаптацію, входження в освітній простір і майбутнє професійне самовизначення. Ця проблема стосується і дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення, оскільки сьогодні в Україні спостерігається тенденція до зростання кількості дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Цей факт вимагає перегляду методів і форм виховання та навчання зазначеної категорії дітей.